

HİZMET TESPİTİ DAVALARI KAPSAMINDA PRİME ESAS KAZANÇLARIN TESPİTİ VE İSPATI

1. GİRİŞ

Sosyal güvenlik hakkı, Anayasa'nın 60. maddesinde güvence altına alınan, vazgeçilmez ve devredilmez temel bir insan hakkıdır. Bu hakkın etkin bir şekilde kullanılabilmesi, sigortalıların prime esas kazançlarının gerçeğe uygun bir şekilde belirlenmesine bağlıdır. Ancak uygulamada, işverenlerin sigorta prim yükünden kaçınmak amacıyla ücretleri düşük göstermesi, sigortalıların emeklilik döneminde daha düşük aylık almalarına yol açan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, hizmet tespit davaları kapsamında prime esas kazancın belirlenmesi, sosyal güvenlik hukukunun en güncel ve tartışmalı konularından birini oluşturmaktadır.

Bu makalede, sigortalıların prime esas kazançlarının tespitinde karşılaşılan ispat sorunları, özellikle yazılı delil zorunluluğu ve tanıkla ispat sınırı açısından ele alınacak, konuya ilişkin Yargıtay'ın yerleşik içtihatları doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2. PRİME ESAS KAZANÇ KAVRAMI VE HUKUKİ ÇERÇEVE

A. Prime Esas Kazancın Tanımı ve Unsurları

Prime esas kazanç, sigortalının sosyal güvenlik primlerinin hesaplanmasına dayanak oluşturan ücret tutarını ifade eder. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 80. maddesine göre, prime esas kazanç, sigortalının hak ettiği ücret üzerinden hesaplanır. Bu düzenleme, sigorta primlerinin gerçek ücret üzerinden ödenmesi gerektiği ilkesini ortaya koymaktadır.

Gerçek ücret kavramı, sigortalının kıdemi, yaptığı işin özelliği ve niteliğine göre ödenmesi gereken ücreti ifade eder. Hizmet akdinin tarafları görünüşte bir ücret belirlemiş olabilirler, ancak bu ücret tarafların aralarında kararlaştırdıkları gerçek ücret olmayabilir. Uygulamada sıklıkla, taraflar arasında kararlaştırılmış olan gerçek ücret, sigorta primlerini daha az ödemek amacıyla bordroya yansıtılmamakta, daha düşük gösterilmektedir.

Prime esas kazancın doğru tespiti, yalnızca bireysel menfaat açısından değil, aynı zamanda sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği ve aktüeryal dengenin korunması bakımından da büyük önem taşımaktadır. Düşük bildirilen primler, hem sigortalının emeklilik döneminde daha düşük aylık almasına hem de sosyal güvenlik kurumunun prim gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır.

B. Hizmet Tespiti Davalarının Niteliği ve Kamu Düzeni unsuru

5510 sayılı Kanun'un 86. maddesinin 9. fıkrası uyarınca, aylık prim ve hizmet belgesi işveren tarafından verilmeyen veya çalışmaları Kurumca tespit edilemeyen sigortalılar, çalıştıkları yılın sonundan başlayarak beş yıl içinde iş mahkemesine başvurarak hizmetlerinin tespitini isteyebilirler. Bu süre, hak düşürücü nitelikte olup mahkemece re'sen dikkate alınır.

Yerleşik Yargıtay içtihatlarında vurgulandığı üzere, hizmet tespiti ve prime esas kazancın tespiti davaları, vazgeçilmez ve anayasal bir hak olan sosyal güvenlik hakkının özünü oluşturmaktadır. Bu niteliği itibarıyla kamu düzenindedir. Kamu düzeninden olma koşulu, re'sen araştırma ilkesini ve sonuç olarak hâkimin delilleri serbestçe, kendiliğinden toplayarak sonuca gitmesini beraberinde getirir¹.

Bu tür davalarda hâkim, tarafların gösterdiği kanıtlarla yetinmeyerek, gerekli araştırmaları re'sen yapmak ve kanıtları toplamakla yükümlüdür. Öyle ki, bu davalarda taraf beyanı ikrar niteliğinde olsa dahi hâkim

¹ Yargıtay 10. Hukuk Dairesi, 28.01.2014, 2013/17322 E., 2014/1631 K.

kendiliğinden araştırma yetkisine sahiptir. İddianın ve savunmanın genişletilmesi yasağı uygulanmaz, hâkim kesin delillerle dahi bağlı değildir.

3. ÜCRETİN İSPATI SORUNU

A. Çalışma Olgusu ve Ücret İspatı Arasındaki Ayrım

Hizmet tespiti davalarında önemli bir ayrım, çalışma olgusunun ispatı ile ücretin ispatı arasında yapılmaktadır. Yargıtay'ın istikrar kazanmış içtihatlarına göre, hizmet tespiti davalarının kamusal niteliği gereği, çalışma olgusu her türlü kanıtla ispatlanabilmesine karşın, ücret konusunda aynı genişlikte ispat serbestliği söz konusu değildir².

Bu ayrımın temelinde, ücretin belirlenmesinde taraflar arasındaki özel hukuk ilişkisinin ağır basması ve ispat güvenliğinin sağlanması ihtiyacı yatmaktadır. Ancak bu durum, sosyal güvenlik hukukunun kamu düzeni niteliği ile medeni usul hukukunun ispat kuralları arasında bir gerilim yaratmaktadır. Bu gerilim, özellikle işçi aleyhine sonuç doğurabilecek durumlarda, hâkimin re'sen araştırma yetkisiyle dengelenmektedir.

B. Yazılı Delil Zorunluluğu ve HMK m. 200

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 200. maddesi uyarınca, bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve itfası amacıyla yapılan hukuki işlemlerin, yapıldıkları zamanki miktar veya değerleri belirli bir tutarı geçtiği takdirde, senetle ispat edilmesi zorunludur.

Ücretin tespiti açısından konuya yaklaşıldığında, Yargıtay'ın yerleşik içtihatları, HMK'nın 200. maddesinde yazılı sınırları aşan ücret alma iddialarının yazılı delille kanıtlanması gerektiği yönündedir. Ücret tutarı bu sınırları aştığı takdirde, tespiti gereken gerçek ücretin; hukuksal geçerliliğe sahip olarak düzenlenmiş bulunmaları kaydıyla, sigortalının imzasını içeren aylık ücreti gösteren para makbuzları, banka kayıtları, ticari defter kayıtları, ücret bordroları gibi belgelerle kanıtlanması mümkündür³.

Bu noktada, imzalı ücret bordrolarının ispat gücü özel bir önem taşımaktadır. Düzenlenen ücret bordrolarında işçinin imzasının bulunması halinde, bordrodaki bilgilerin aksi ancak ve ancak yazılı delillerle ispat edilebilir. Ancak bu kuralın uygulanabilmesi için bordronun tahakkuklu ve imzalı olması zorunludur. Tahakkuku sıfır olan imzalı bir bordronun ispat gücü, tahakkuklu ve imzalı bir bordro ile aynı değildir.

C. Delil Başlangıcı ve Tanıkla İspat İmkânı

HMK'nın 202. maddesi, yazılı delil başlangıcı bulunan hallerde tanık dinlenebileceğini düzenlemektedir. Delil başlangıcı, iddia konusu hukuki işlemin tamamen ispatına yeterli olmamakla birlikte, varlığını gösteren ve aleyhine ileri sürülen tarafça verilmiş veya gönderilmiş belgelerdir.

Yargıtay'ın benimsediği ilkeye göre, yazılı delille ispat sınırının altında kalan miktar için tanık dinlenebileceği gibi, tespiti istenen miktar sınırı aşırsa dahi, varlığı iddia edilen çalışmanın öncesine ve sonrasına ait yazılı delil

² Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 08.06.2022, 2020/(21)10-280 E., 2022/871 K.

³ Yargıtay 10. Hukuk Dairesi, 20.01.2020, 2019/3015 E., 2020/277 K.

başlangıcı sayılabilecek belgeler bulunuyorsa tanık dinlenmesi mümkündür. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun çeşitli kararlarında da bu görüş benimsenmiştir⁴⁵.

D. İmzalı Bordroların İspat Gücü ve İstisnaları

İmzalı ve tahakkuklu bordroların aksinin ancak yazılı delille ispat edilebileceği kuralının bazı istisnaları bulunmaktadır:

İhtirazi kayıt: İşçinin, ücretin eksik ödendiği veya fazla çalışma yaptığı yönünde bordroya şerh düşerek imzalaması halinde, bordronun aksi tanık dahil her türlü delille ispat edilebilir.

Sembolik tahakkuk: Bordroda gerçek ücreti yansıtmayan, salt şekli anlamda düşük bir tahakkuk gösterilmesi durumunda, bordro kesin delil niteliğini kaybeder; bu durumda tanık dinlenmesi ve emsal ücret araştırması yapılması gerekir. Yargıtay, bu tür uygulamaları hakkın kötüye kullanımı olarak değerlendirmektedir⁶.

Hayatın olağan akışına aykırılık: Nitelikli bir işçinin asgari ücretle çalıştığını gösteren bordrolar, hayatın olağan akışına aykırı ise tek başına belirleyici olmayıp diğer delillerle birlikte değerlendirilmelidir.

4. YARGITAY İÇTİHATLARINDA FARKLI YAKLAŞIMLAR VE BASKIN GÖRÜŞ

A. Klasik Görüş: Yazılı Delil Zorunluluğu

Yargıtay'ın bir kısım kararlarında, hizmet tespiti davalarında dahi ücretin ispatı konusunda HMK'nın 200. maddesindeki yazılı delil zorunluluğunun aranması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu görüşe göre, işçinin imza inkârında bulunmadığı bordrolar aksi yazılı delille kanıtlanmadıkça geçerlidir. Özellikle dava aşamasında sunulan ve sırf bu davada kullanılmak üzere hazırlandığı izlenimi veren belgeler ihtiyatla karşılanmalıdır.

B. Re'sen Araştırma İlkesi Ağırlıklı Görüş

Diğer taraftan, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu'nun 04.10.2019 tarihli ve 2018/1 E., 2019/5 K. sayılı kararında, işçilik alacakları davalarında taraflarca getirilme ilkesinin, sosyal güvenlik mevzuatından kaynaklanan davalarda ise re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu vurgulanmıştır⁷. Bu yaklaşıma göre, prime esas kazancın tespiti davaları her türlü delille ispatlanabilir; işyerinde tutulması gerekli dosyalar, Kurum kayıtları, müfettiş raporları, işyerinde çalışan diğer kişilerin beyanları ve emsal ücret araştırması gibi yöntemler devreye girer.

C. Görüşlerin Değerlendirilmesi ve Baskın İçtihat

Her iki yaklaşım birlikte değerlendirildiğinde, Yargıtay'ın son dönemdeki baskın içtihadı, çalışma olgusu ile ücret ispatı arasında bir ayırım yapılması yönündedir. Çalışma olgusu her türlü delille ispatlanabilirken, ücretin ispatı konusunda belirli bir parasal sınırın üzerinde yazılı delil aranması gerektiği kabul edilmektedir. Ancak bu kuralın uygulanmasında, işçinin korunması ve hakkaniyetin sağlanması amacıyla bazı esneklikler tanınmaktadır: delil başlangıcı, sembolik tahakkuk, ihtirazi kayıt, hayatın olağan akışı, emsal ücret araştırması gibi.

⁴ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 20.10.2010, 2010/10-480 E., 2010/523 K

⁵ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 19.10.2011, 2011/10-608 E., 2011/649 K.

⁶ Yargıtay 10. Hukuk Dairesi, 28.01.2014, 2013/17322 E., 2014/1631 K.

⁷ Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu, 04.10.2019, 2018/1 E., 2019/5 K.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun yakın tarihli bir kararında (2024/339 E., 2025/579 K.) da bu ilkeler teyit edilmiştir. Kararda, 5510 sayılı Kanun'un 102. maddesinde belirtilen unsurları taşıyan ve imza inkârına uğramayan bordroların, geçerliliği tartışmalı belgelere nazaran öncelikli olduğu, ancak bordronun aksinin eşdeğer nitelikte yazılı delillerle ispatlanabileceği vurgulanmıştır. Bu karar, yazılı delil zorunluluğu ile re'sen araştırma ilkesi arasındaki dengeli somutlaştırması bakımından önemlidir.

D. Öğretide Tartışmalı Bir Yaklaşım: Re'sen Araştırma İlkesi ve Ücretin İspatında Delil Serbestisi

Öğretide ve yüksek yargı kararlarında ileri sürülen bir görüşe göre, hizmet tespiti ve prime esas kazancın belirlenmesine ilişkin davalar kamu düzenine ilişkin olup re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı davalardandır. Bu yaklaşımda, sosyal güvenlik hakkının vazgeçilmez ve devredilmez niteliği ile sigortalının bu haktan feragat edememesi hususları ön plana çıkarılmakta; bu nedenle hâkimin maddi gerçeğe ulaşma yükümlülüğünün, klasik ispat kurallarına nazaran daha ağır bastığı savunulmaktadır. Bu çerçevede, imzalı bordroların mutlak anlamda senet niteliğinde kabul edilmemesi, ücretin belirlenmesinde hayatın olağan akışı, işçinin niteliği, emsal ücret araştırması ve işyerinin özelliklerinin öncelikle değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.

Bu görüşe göre, prime esas kazancın düşük gösterilmesinden yarar sağlayan taraf işveren olduğundan, ücretin ispatında HMK m. 200 hükmünün katı şekilde uygulanması işçi aleyhine sonuç doğurabilir. Özellikle vasıflı ve kıdemli işçilerin sürekli asgari ücret üzerinden çalıştığı kabulü, hayatın olağan akışı ile bağdaşmayabileceğinden, yazılı delil bulunmasa dahi delil başlangıcı, tanık beyanları ve emsal ücret araştırması birlikte değerlendirilerek sonuca gidilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bununla birlikte, mevcut içtihat çizgisinde baskın yaklaşım, çalışma olgusu ile ücretin ispatı arasında ayırım yapılması ve belirli parasal sınırın üzerindeki ücret iddialarının yazılı delille desteklenmesi gerektiği yönündedir. Bu nedenle uygulamada, re'sen araştırma ilkesi ile yazılı delil zorunluluğu arasında bir denge kurulması gerektiği kabul edilmektedir.

5. GERÇEK ÜCRETİN TESPİTİNDE İZLENECEK YÖNTEM

A. Emsal Ücret Araştırması

Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarına göre, gerçek ücretin tespitinde mahkemece yapılacak işlemlerin başında emsal ücret araştırması gelmektedir. Bu kapsamda, sigortalının yaptığı işin özellikleri, işyerindeki unvanı, meslekteki kıdemi, işin niteliği, işyerinin özellikleri dikkate alınarak, emsal işçilere o işyerinde veya başka işyerinde ödenen ücretler araştırılmalıdır. Araştırma yapılırken sigortalının yaptığı iş, yaşı ve kıdemi belirtilmek suretiyle TÜİK, ilgili meslek odaları, sendikalar, işçi ve işveren konfederasyonlarından bilgi alınmalıdır.

B. Hayatın Olağan Akışı İlkesi

Nitelikli ve tecrübeli bir işçinin, yaptığı işin özelliğine göre asgari ücret üzerinden ücret alması, hayatın olağan akışına aykırıdır. Yargıtay, bu durumun belirlenmesi halinde, işveren tarafından asgari ücret üzerinden düzenlenen belgelerin aksinin kanıtlanamayacağı düşüncesinin kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu ilke uyarınca, işçinin niteliği, işin özelliği, işyerinin kapsam ve kapasitesi gibi hususlar dikkate alınarak, asgari ücretle çalışmasının olağan olup olmadığı değerlendirilmelidir.

C. Bilirkişi İncelemesi ve Keşif

Gerçek ücretin tespitinde, işyerine ilişkin dönem bordroları incelenerek keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılması, işyerinin kapsam ve kapasitesinin belirlenmesi önem taşımaktadır. İşverenin bordrolarında kayıtlı diğer işçilerin beyanına başvurulmalı, işverenin yaptığı bildirimler ile çalışan işçilerin nitelikleri karşılaştırılarak, işverenin çalıştırdığı işçilerin kıdem ve pozisyonuna göre gerçek ücret üzerinden bildirilip bildirilmediği üzerinde durulmalıdır.

D. Tanık Beyanlarının Değerlendirilmesi

Prime esas kazancın tespiti davalarında, yazılı delil bulunmadığı veya delil başlangıcı niteliğinde belgeler mevcut olduğu takdirde tanık beyanları önem kazanmaktadır. Tespiti istenen dönemde işyerinin yönetici ve görevlileri ile işyerinde çalışan diğer kişiler, komşu ve yakın işyerlerinde, tarafları ve işyerini bilen veya bilebilecek durumda olan kişiler araştırılarak ücret konusunda beyanlarına başvurulmalı, beyanların inandırıcılığı üzerinde durulmalıdır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal güvenlik hukukunda prime esas kazançların tespiti, sigortalıların gelecekteki sosyal güvenlik haklarının belirlenmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, konuya ilişkin ispat kuralları belirlenirken, bir yandan ispat güvenliği sağlanmalı, diğer yandan işçinin korunması ve sosyal güvenlik hakkının etkin bir şekilde kullanılması temin edilmelidir.

Yargıtay'ın yerleşik içtihatları, bu iki amacı dengelemeye çalışan bir yaklaşım sergilemektedir. Bir yandan HMK'nın 200. maddesindeki yazılı delil zorunluluğu kuralı uygulanırken, diğer yandan işçinin ispat gücünü çektığı durumlarda delil başlangıcı ve tanıkla ispat imkânı tanınmakta, emsal ücret araştırması yapılması öngörülmekte, hayatın olağan akışı ilkesi dikkate alınmaktadır.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 2024/339 E., 2025/579 K. sayılı kararı da bu dengeli yaklaşımın bir yansımasıdır. Kararda, bir taraftan imzalı bordroların ispat gücü vurgulanırken, diğer taraftan bu bordroların aksinin eşdeğer nitelikte yazılı delillerle ispatlanabileceği kabul edilmekte, böylece hem ispat güvenliği hem de maddi gerçeğe ulaşma amacı birlikte gözetilmektedir.

Uygulamada ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için, mahkemelerin her somut olayın özelliklerini dikkate alarak, yukarıda belirtilen ilkeler çerçevesinde kapsamlı bir araştırma yapmaları, gerektiğinde emsal ücret araştırması, bilirkişi incelemesi, keşif gibi yöntemlere başvurmaları, tanık beyanlarını dikkatle değerlendirmeleri gerekmektedir. Ancak bu şekilde, sosyal güvenlik hakkının etkin bir şekilde korunması ve gerçek ücretin adil bir şekilde tespiti mümkün olabilecektir.

BARIŞ ERDEM DANIŞMANLIK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU EKİBİ

